

“Коли ви служите вашим ближнім, то цим ви служите Богові”. Ці слова із Книги Мормона служать основою благодійницької діяльності ЦІХСОД. Благодійна організація Святих останніх днів в своїй спонсорській діяльності співпрацює з державними та громадськими організаціями різних країн, в т.ч. й України, надаючи необхідну допомогу продуктами і медикаментами жертвам землетрусів, посух, повені, інших стихійних лих. Проекти гуманітарної допомоги ЦІХСОД, реалізовані в Україні протягом років її незалежності, складають десь близько 15 млн доларів. Допомога ця включає передачу потребуючим її одягу, продуктів, ліків, медичної літератури, медустаткування та хірургічних інструментів для лікарень тощо. Просвітницька програма Церкви для населення включає організацію занять з вивчення англійської мови для дітей і дорослих, навчання роботі на комп’ютері тощо. Лише реалізація ЦІХСОД в Києві проекту навчання пошиттю ковдр за простою і швидко діючою технологією дала можливість по суті отримати нову фахову підготовку понад двом тисячам жінок. Виготовлені при цьому 500 ковдр були передані дитячим будинкам міста.

ЦІХСОД була однією з тих конфесій, що активно прилучилася в останні роки до реалізації в Україні акції “Милосердя”. Нею була надана фінансова допомога фонду “Діабетик” для придбання ліків, фонду “Локус” для закупівлі продуктів пенсіонерам. Фінансову допомогу одержали чотири дитячі притулки. Благодійницькою допомогою Церкви скористалися нужденні інваліди та ветерани праці Чернігівської, Миколаївської, Одеської та інших областей країни. Товариство допомоги Церкви Святих останніх днів, яке об’єднує всіх жінок з різних її місій в Україні, працює під гаслом: “Милосердя ніколи не вгасає!”. Піклування про нужденних мормони виявляють і тим, що кожного місяця пропускають два послідовні прийоми їжі, а заощаджені кошти передають у фонд пожертвувань. Як бачимо, ЦІХСОД в різний спосіб виявляє ту любов до ближнього в Україні, яку Батько Небесний розглядав як “узи милосердя” (Вчення і Заповіти. – 88:125).

Вивчаючи курс “Релігієзнавство-2”, студенти НаУКМА відвідують офіс Київської місії ЦІХСОД. Всі вони пишуть про свої враження від ознайомлення з релігією мормонів. Ось що написала студентка О.Кесарчук: “Незважаючи на різноманіття релігій, сповідуваних в Україні, важко заперечити той факт, що переважна більшість українців сповідує християнство і, на жаль, є необізнаними щодо інших конфесій і, що є прикритим, має численні, нічим не обґрунтовані упередження щодо них. Однією з таких конфесій є Церква мормонів. Екзотична певною мірою, подібна дечим до наших традиційних вірувань, вона сприяє духовному зростанню народу й успішно конкурує з іншими віросповіданнями на сьогочасному “ринку релігій”, виникнення якого спричинила наша держава декларованою свободою совісті і віровизнань”.

*Е.Мартинюк, \* О.Никитченко \*\**

### **“ВІРА В РЕЛІГІЮ” – СУЧАСНИЙ ГЛОБАЛЬНИЙ ЧИННИК ТОЛЕРАЦІЇ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ**

Можна сперечатися з приводу того, що є “глобалізація” за змістом і чи існує, й відбувається вона взагалі, чи є вона чимось новим, а чи ж таким застарілим явищем, що навіть витоки його важко віднайти. Відповідно точки зору на цю проблему, всіх, хто бере участь в науковій дискусії з неї, можна віднести до: 1) гіперглобалістів, які терміном “глобалізація” визначають нову епоху в історії людства – епоху панування “економіки без кордонів” та економічної логіки; 2) скептиків, які доводять, що глобалізація є міфом, що відображає у більшості випадків політично зручні,

\* Доцент Одеського університету, к.філос.н.

\*\* Викладач Одеської юридичної академії.

раціональні, однак не популярні ортодоксальні, неоліберальні економічні стратегії; 3) трансформаціоналістів, у центрі концепції яких знаходиться переконання, що на зорі нового тисячоліття глобалізація постає як спонтанний, довготривалий, суперечливий, історичний процес, що піддається впливу випадкових факторів, що вона є міцною силою, яка перетворює й стимулює прискорення соціальних, політичних та економічних змін і відповідає за “масштабні” перетурбації суспільства, економічних систем, інститутів управління й світового порядку.

Прислуховуючись до аргументів, які доводять чи обгрунтовують три вищезазначені підходи до “глобалізації”, виокремимо раціональні зерна у кожній позиції. Проте нам найбільш переконливою здається все ж таки концепція “трансформаціоналістів”. Бо дійсно, незважаючи на значну спільність сучасної глобалізації з аналогічними явищами попередніх епох розвою людства (елінізація, складання імперій, католицькі чи ойкуменічні наміри та успіхи світових релігій тощо), та ідеологічне зловживання цим терміном як глобалістами, так і ще більше антиглобалістами, що неодмінно зводить його до міфу, на рівень бінарної опозиції (як абсолютне благо, чи абсолютне зло) можна вказати на багато нових ознак, які не були притаманні попереднім епохам і ніяк не зводяться лише до міфомислення.

В релігієзнавстві, як і в інших галузях суспільствознавства, цими ознаками зайнялись задовго до того як ХХ століття скінчилося у календарному вимірі. Зараз накопичено вже багато матеріалів, які дають можливість виокремити найбільш поширені тенденції в релігійному житті другої половини ХХ століття, які ми пропонуємо назвати “конвергентні процеси”.

Сам термін «конвергенція» (від лат. *convergentio, convergo* – сходжуюсь, наближаюсь) вперше було вжито німецьким вченим Генріхом Фріком в його праці “Порівняльне релігієзнавство” (1928 р.). Прагнучи до зближення термінології природничих і суспільствознавчих наук, за традицією започаткованою ще Д.Ф. Шлейєрмахером, він застосував цей термін у тому значенні, в якому він вже використовувався, насамперед в біології. У цій праці Г. Фрік використав цей термін для позначення паралельних, подібних процесів у різних релігіях. Саме у цьому значенні поняття “конвергенція” зберігається у вжитку і в сучасних дослідників релігійних явищ<sup>1</sup>.

У повоєнні роки ХХ ст. цей термін у релігійному середовищі став вживатися і для позначення констатації “зближення релігій”. Це дозволяє семантика цього слова в романо-германському мовному обігу, що, у свою чергу, значно збагачує його сучасний релігієзнавчий зміст. У такому, другому, поширеному значенні поняття “конвергенція” охоплює і такі тенденції в релігійному житті, які сформувалися, чи стали більш наочними саме у другій частині ХХ ст., як то: а) співробітництво релігій (на рівні організацій, громад, вірних) в різних галузях соціальної діяльності; б) потяг до об’єднання різних деномінацій в єдину традицію; в) тенденцію до утворення єдиної світової релігії і т.ін.

Тому “конвергентними процесами” у сучасному розумінні цього терміну можна вважати як ті, що притаманні більш ніж одній релігії, так і ті, що свідчать про тенденції зближення соціальних, доктринальних і організаційних позицій між двома чи багатьма релігіями. Треба відзначити, що все, що відоме про наявність загального в релігії, те, що дозволяє дослідникові аргументувати, що мова йде саме про релігійні явища, продовжує дискутуватися і в наші часи. У цій статті йдеться лише про ті процеси, які сформувалися, і чи найбільше актуалізувалися за останні десятки років в роки утвердження в світі свободи релігії в різних її конфесійних визначенностях. Це перш за все: *акселерація, актуалізація есхатології, актуалізація соціальних доктрин, американізація, вельтізація, віртуалізація, глобалізація, діалог, екуменічний рух,*

<sup>1</sup> Frick H. Vergleichende Religionwissenschaft.- Berlin und Leipzig, 1928.- S.134

*егосинтонізація, екзотерізація, зростання інклюзівізму, консюмерізм, модернізм, нові релігійні течії, паксізація, приватизація, сучасний релігійний плюралізм, раціоналізація культових дій, ревівалізм, секуляризація, синкретизм, сцієнтизм, уніфікація екстеріоризації, толерантність, фемінізація, фундаменталізм, харизматизація*<sup>1</sup>.

Більшість зазначених вище “конвергентних процесів” уже багато років досліджуються, добре проаналізовані в літературі, тому в даній статі ми звернемося лише до деяких з них, що ще не часто на термінологічному рівні вживаються в українському релігієзнавстві і важливі для розуміння сучасних процесів здобуття релігією свободи свого вияву. Але до початку характеристики цих понять зауважимо, що хоча всі названі процеси мають самодостатній зміст, вони, по-перше, своєю сукупністю підтверджують наявність саме конвергенції у релігійному житті доби, що розглядається, по-друге, стимулюють один одного, по-третє, корегують чи мають вплив один на одного і, зрозуміла річ, супроводжуються дивергентними тенденціями, що мають давню історію та тими, що формуються у наш час.

Для продовження дискурсу відокремимо, перш за все, термін “глобалізація” як конвергентний процес релігійного життя другої половини ХХ століття від інших тенденцій, що деякими дослідниками також трактуються як “глобалізація” – зокрема *вельтізація, паксізація, екуменізм*.

Під глобалізацією (від франц. global – загальний, всесвітній) можна розуміти взагалі виникнення й розповсюдження явищ, які мають наддержавний вимір. Вперше в релігієзнавстві цей термін був системно використаний у книзі “Релігія в сучасному світі: Релігійна ситуація в світі з 1945 до теперішнього часу”<sup>2</sup>. В ній найбільш важливими (глобальними) подіями у той період релігійного життя світу були визнані: повернення євреїв на батьківщину; відродження буддійських та індуських традицій у зв’язку з одержанням незалежності Індією та країнами Південно-Східної Азії; розквіт нової самостійності в ісламі за часів нафтової кризи; виникнення нових релігійних течій; зовнішня загроза існуванню примітивних релігій в той час, коли їх значення все більш зростає.

До цього переліку глобальних подій можна, без сумніву, додати: повернення до релігії значної частини населення в постсоціалістичних країнах, екуменічний рух, створення парламенту світових релігій, участь церков у миротворчому русі, як і у вирішенні глобальних проблем сучасності, діяльність релігійного сектору антиглобалістського інтернаціоналу, та її конвергентні процеси, про які вже йшлося.

Як зазначається в колективній монографії “Глобальні трансформації: політика, економіка і культура”, поняття “глобалізація” також треба відрізнити від поняття “конвергенція”, оскільки глобалізація “не сприяє посиленню “гомогенності світового співтовариства” та “гармонізації соціальних відносин”. Напроти зростаюча взаємозалежність скоріше постає як джерело конфлікту, а не співробітництва, генерує ці жахи і, як наслідок латентну ворожість”<sup>3</sup>. Беручи до уваги це зауваження, можемо певною мірою навіть і погодитись з ним. Але ж зведення глобалізації лише до джерела ворожості також буде методологічною редукацією. Можливо краще визнати, що конвергентні процеси мають глобальний вимір, але це далеко не весь зміст глобалізації, наслідки якої мають і негативне вищеназване вираження.

<sup>1</sup> Детальніше див.: Мартинюк Е. І. Конвергентні процеси в релігійному житті другої половини ХХ століття. Наука і релігія: Проблеми діалогу// Компаративістські дослідження релігії. - Одеса, Бахва, 2002. - с.37- 48.

<sup>2</sup> Religion in today's world: The religions situation of the World from 1945 to the present day. /ed. Whaling F. – Edinburg: Clark, 1987, - VIII, P. 383

<sup>3</sup> Global transformations: Politics, economics and culture/ Held D., Mc Grew A.G., Goldblatt D., Perraton I. – Cambridge: Polity Press; Oxford: Blackwell Publishers, 2000. – с.51.

Окрім того можна додати, що нині глобальний характер набувають практично всі конфлікти на релігійному ґрунті, особливо ті, що призводять до війн. Сучасні засоби комунікацій можуть задати глобальний вимір практично будь-якому релігійному явищу – чи-то різдвяний виступ римського папи, а чи ж кримінальна діяльність зловмисників з якоїсь релігійної групи.

Іншим, також характерним конвергентним процесом релігійного життя другої частини ХХ століття, був і є *діалог*. Спроби його здійснення починались і раніше, однак як постійний, на рівні всього світу процес - це явище нашого часу. Залежно від релігійних організацій, він може визнаватися як міжконфесійний, так і міжрелігійний. Він також може відбуватися на рівні громад, країн чи світу. Головна мета - це взаємопорозуміння між релігійними традиціями, між ними і новими релігійними течіями, між релігійними та деякими світовими течіями (наприклад, діалог між марксистами та християнами).

Передував діалогові з середньовіччя так званий диспут між представниками різних релігій чи церков, кожен з яких мав метою перемогу над іновірцями. Завданням діалогу є встановлення толерантних взаємовідносин між учасниками, а також можливе співробітництво в соціальній сфері та зближення позицій в догматичному розумінні віри на тлі поважного ставлення до партнерів та їх світогляду. Треба зауважити, що в більшості релігійних організацій є як прихильники, так і противники міжрелігійного діалогу, особливо в царині сумісного розвитку догматичного осягнення світу.

Термінологічне відокремлення дає можливість дослідникові зосередитися при вивченні сучасного стану *єкуменізму* саме на первісному значенні цього терміну – об'єднавчому рухові християнських церков, сучасний стан котрого було започатковано протестантськими деномінаціями ще в 1910 році на Единбурзькій Всесвітній місіонерській конференції. В 1948 році в Амстердамі на 1-й Всесвітній Асамблеї Церков була створена Всесвітня Рада Церков, до якої зараз входять 342 християнських об'єднання, зокрема 21 православна церква з Російською включно<sup>1</sup>.

Перейдемо до постановки питань, які нині варто осмислити в першу чергу. Досліджуючи *“американізацію”* як за працями вчених, так і за наслідками нашого спілкування з американськими віруючими, аналізу отриманих даних, ми дійшли до висновку, що мабуть найкраще місце релігії в свідомості американців окреслено в доповіді “Про свободу віросповідань за 2002 рік” посла з особливих доручень Дж. В. Хенфорда, який займається питаннями свободи релігії. “Ще на зорі становлення нашої країни точка зору, відповідно якої кожна людина володіє фундаментальним правом на релігійну віру і практику відповідно власному сумлінню, перетворилася в одне з основних переконань американського народу, – зазначає посол. – Вони розуміють, що, як зазначає президент Буш у своїх виступах вдома і за кордоном, у кращих своїх проявах релігійна віра веде до формування продуктивних, духовно щедрих громадян та стабільного суспільства.”

Отже, якщо саме тут поставити крапку в пролегоменах до головного висновку, то можна сказати: *“Американці вірять у релігію*. Не в якусь конкретну, це претаманне багатьом людям і за межами США, а в релігію як таку, незалежно від її конкретного вираження”.

Якщо визнати цю тезу, то мабуть відзначимо ще один мотив супротив *“американізації”* релігійного життя у світі, в якому багато людей, що наполягають на винятковості саме їх віри у справі спасіння людини та людства. Зрозуміємо несумісність такого сприйняття релігії зі спробами піддати політичному сумніву тих громадян України, які сповідують нові релігії (у тому загалі й американського походження).

<sup>1</sup> Видеман В. Церкви за мир и примирение” // НГ-религии. 14.02.2001, с.2

Одним із наслідків цієї віри, безумовно, є утвердження толерантного ставлення до носіїв будь-якої релігії, зрозуміло, що насамперед в юридичному плані це можна визначити як презумпцію, яка передбачає, що ніхто не може бути звинуваченим у кримінальній поведінці лише на підставі його релігійного вибору.

Більше значення має ця віра у сфері сприяння діалогові між різними релігійними спільнотами і взагалі в справі спільного вирішення актуальних проблем людства.

Однак віра у релігію не є явищем притаманним лише релігійній свідомості громадян США (зрозуміло, не всім, але тут ми це не обговорюємо), тією чи іншою мірою і в певній частині розвинутих економічно та демократично країн. Але в них, не кажучи вже про держави, де навіть питання про толерацію суспільних відносин взагалі ставити важко, все ж такі зустрічаються історично сформовані намагання надання переваг, навіть лише на рівні декларацій, тій чи іншій релігійній течії, що зрештою, може заперечувати рівність релігій перед законом, а відтак і у політико-правовій свідомості громадян, яка на рівні особистості часто-густо не відокремлюється від релігії як такої.

Оскільки ця віра в релігію, ще не займалася саморефлексією, спробуємо самі окреслити її риси. Це нова форма релігійної свідомості відрізняється від усіх попередніх тим, що:

1. вона не претендує на найвищий щабель у розвитку релігії;
2. з самого початку вона визнає наявність, можливість, необхідність інших типів релігії;
3. визнає своє існування поряд з іншими типами релігійної відомості, допомагає їм відтворюватись;
4. може поєднуватись на рівні віри з іншими формами суспільної свідомості (віри в науку, глобальну етику тощо);
5. формується в умовах демократичного розвитку суспільства, свободи релігії, свободи совісті;
6. викликає супротив фундаменталістів;
7. відповідає завданням інтеграції певної частини релігійної спільноти у сучасному світі;
8. коріння її можна відслідкувати: 1) в історії релігії у ставленні до: а) вірувань інших племен у первісному суспільстві; б) пізніше в античному - до закріплення християнства як державної релігії у Візантійській імперії; в) в релігіях Дальнього Сходу, бахаї, New Age, тощо; г) особливостях розвитку релігії в американській історії; головним чином у II пол. XX ст.; 2) в історії становлення свободи совісті: а) протестантської свободи віровизнання; б) філософської – свободи релігії і від релігії; в) сучасного політико-правового змісту свободи світобачення

Дуже цікаве гомогенне явище сформувалось у суспільній свідомості громадян постсоціалістичних країн, головним чином в останньому десятиріччі XX століття. Його краще визначати як “довіра релігії”. Звісно в першу чергу “віра у релігію” і “довіра релігії” відрізняються у гносеологічному плані. Бо перша є типом релігійної свідомості й формується переважно на сакральному тлі людських уявлень, а “довіра релігії” з’являється головним чином в свідомості громадян, яких виховували в атеїстичному, часто-густо ворожому ставленні до релігії чи, скажемо так, у громадян, які мають взагалі дуже слабкі уявлення про релігію. Але це потребує більш широких обґрунтувань. Тут зазначимо лише, що безумовним проявом існування “довіри до релігії” є стабільно висока у процентному відношенні “довіри до церкви” (в Україні, наприклад, взагалі завжди на першому місці серед інших соціальних інституцій у всіх опитуваннях в останні десять років є довіра до церкви). Можна було б навести багато висловлювань політичних діячів цих країн (починаючи з М.С. Горбачова), які

спочатку говорять про свою нерелігійність, а потім запевняють у своєму поважливому ставленні до релігії, церкви та віруючих. Серед релігієзнавців цих країн більшість раніше викладала науковий атеїзм, а зараз, якщо не стали людьми віруючими, то зовсім, принаймні в науковій літературі, не вживають негативних характеристик щодо релігій, за винятком дуже (поки що) незначної частини, яка, обравши ту чи іншу віру поводяться в ній як неофіти і часто-густо викривають всі інші релігійні спільноти або деякі з них (наприклад, нові релігії).

“Віра у релігії” і “довіра релігії” дуже добре стикаються в справі толеранції сучасних суспільних відносин, а тому потребують подальшого вивчення й окремого обговорення.

*О.Бучма\**

### **ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

На початку III тисячоліття світ знаходиться на порозі нового облаштування. Він входить в нову фазу свого розвитку, яка ознаменована тенденціями глобалізації на всіх рівнях буття. Цей процес супроводжується, з одного боку, позитивними явищами в матеріальних виявах людської діяльності, а з іншого – негативними видозмінами духовної сфери.

Хоча, можливо, частково цей поріг уже пройдено і Людина, непомітно для себе, вже увійшла в новий соціальний простір - безмежний для реалізації можливостей її діяльнісного потенціалу, але обмежений рамками “великого села” (сучасного глобалізованого суспільства) з своїми законами, нормами, з власною ціннісною системою координат. Людина, яка отримала свободу вибору в новій ситуації буття, потрапляє в залежність від обраних нею ж моделей реалізації цієї свободи, а відтак стає приреченою бути залежною передусім від наслідків своєї діяльності. Нові революційні інформаційні, біологічні та інші технології, що, безперечно, є витвором людини, визначили архітекtonіку нового співтовариства і зробили її (людину) гвинтиком нового “Левіафану”, поставили її в залежність від матеріального світу. Проте людина ще залишила за собою право на свободу в духовній сфері і, відповідно, в релігії. Відтак визначальною тенденцією суспільства, що глобалізується, стає протистояння і боротьба між матеріальною залежністю і релігійною свободою Людини.

Впродовж всієї історії людства релігія була тією універсальною, динамічною системою, яка безпосередньо створювала і репродукувала ауру ціннісно-смыслового універсуму, слугувала джерелом духовного зростання та детермінантою видозмін держав, суспільств, культур, економік. Тому за умов глобалізації, яка кидає релігії новий виклик, стратегія конфесій і церков спрямована передусім на збереження і закріплення цієї функції релігії, поширення її дії на всі сфери людського буття (особистість, сім'ю, економіку, політику, виховання тощо); визначення її як каталізатора створення глобальної системи саморегулювання відносин людини з навколишнім середовищем, суспільства з природою; перетворення її в культиватора глобальної еволюції економічного, соціального та, особливо, духовного життя, яке вже заявляє про себе як про визначальний чинник цивілізаційного поступу в III тисячолітті.

Аналогічне місце релігії відводиться в планах світових глобалістів. Але, на їхню думку, на зміну усталеним релігійним системам повинна прийти нова релігійна

\* Старший науковий співробітник Інституту філософії НАН України, к.філос.н.